

Тіні забутих предків (переказ)

Михайло Коцюбинський

Іван Палійчук був дев'ятнадцятою і передостанньою дитиною у своїй родині. Ще змалку він вирізнявся серед інших братів і сестер, адже постійно плакав, повільно ріс та дивився на цей світ занадто дорослими очима. Мати почала побоюватись, що її сина могли зурочити. Навіть коли Іван підріс, то здавався дивним, бо міг без причини закричати і вбачав усюди потойбічних істот.

Хлопець понад усе любив залишатися на самоті серед природи: насолоджувався краєвидами або збирав польові квіти. Уже в сім років Іван опанував деякі знання: як варити зілля, що означають прикмети, яка існує нечиста сила (арідник — головний дух, що наділений силою злих чарів; лісовик; чугайстир, що запрошує у танець перехожих та вбиває нявок; русалки). Увесь світ здавався йому казкою, цікавою і водночас страшною. Уже змалечку він мав господарські обов'язки — йому доручили пасти корів. Хлопець заводив худобу в ліс і часто грав на сопілці, та музика не здавалася йому такою прекрасною, як звуки природи.

Одного разу Іван піднявся високо у гори, де сів відпочити та насолодитися тишею, зовсім забувши про своїх корів. Раптом його потурбувала дивна мелодія, яку людина не могла б створити. Іван оторопів, коли побачив поряд із собою щезника (лісовик), що із заплющеними очима грав на флюярі (різновид флейти) та співав: "Нема моїх кіз..", а згодом "Є мої кози...". Хлопець злякався і хотів втекти, проте не зміг. Лише коли лісовик пішов, а тіло юнака знову набуло здатність рухатись, Іван стрімголов побіг і впав. Невідомо, скільки часу хлопець був непритомний, та прокинувшись і побачивши рідні місця, заспокоївся. Іван почав грати дивну мелодію, що вперше почув цього дня, щосили намагаючись згадати усі дрібниці. Ліс наповнився піснею, а серце хлопця — радістю. Іван почав танцювати і повторювати слова з пісні щезника. Того дня юнак знайшов "те, чого шукав".

Родину Палійчуків часто навідувало горе. Іван уже два рази був свідком смерті члена сім'ї: брата Олексу завалило в лісі дерево, а Василь став жертвою сутички з ворожим родом. З покон віків Палійчуки та Гутенюки не можуть знайти спільну мову, проте причина такої ненависті була давно забута. Іван не розумів суті сварки, проте із задоволенням кидався в бій.

Хоч і молодша сестра Івана, Анничка, була двадцятою та останньою дитиною в Палійчуків, проте родина була невеликою: двоє батьків та п'ятеро чад (інші померли). Усі були богобоязливі і часто ходили в церкву, де мали змогу побачитись із членами ворожої сім'ї і при нагоді помститися за смерть Василя.

Одного разу Палійчуки, повертаючись додому, зіткнулися з Гутенюками. Іван не знав, що робити під час сутички, та коли побачив, як батько впав до землі, з усією люттю кинувся в бій. Оскільки він був занадто малим для того, щоб мати справу з дорослими, хлопець вдарив по обличчю дівчинку з Гутенюків, яка сиділа поряд з возом,

оторопівши від жаху. Вона хотіла втекти, та Іван піймав її біля річки. Іван видер з її коси стрічку, та дівчина тільки подивилася на нього і спокійно промовила, що нічого страшного не трапилось і вона має ще багато. Хлопець здивувався лагідній манері і не міг промовити слова. У них зав'язалася бесіда, під час якої дівчина пригостила нового знайомого цукеркою. Діти вже забули про бійку і спокійно сиділи поряд. Дівчина розповіла, що її звать Марічкою і вона пасе вівць. Іван насолоджувався бесідою і почав закохуватись у чорні матові очі дівчини.

Трембіта втретє залунала в родині Палійчуків, сповіщаючи про смерть батька Івана. Та хлопця не стільки вразила втрата члена сім'ї, як знайомство з чарівною Марійкою. Він ще більше часу почав проводити серед гір, аби зустрітись з дівчиною і, нарешті, його бажання здійснилося. Вони почали разом пасти худобу, не розповідаючи нікому із дорослих про свої нові розваги.

Коли діти підростили, то їхні забави змінилися. Іван був "легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мастив кучері маслом, носив широкий черес і пишну кресаню". Марічка також виросла і вже була готовою до одруження. Вони таємно зустрічалися у лісі та в неділю в церкві. Марічка дуже любила, коли юнак грав на флюярі, підспівуючи під чудову мелодію. Дівчина вже з тринадцяти років належала Іванкові. Аби не завагітніти, Марічка носила за поясом часник, над яким пошептала ворожка.

Закохані часто розмовляли про майбутнє. Іван запевняв дівчину, що батьки не зможуть зруйнувати їхнє почуття, тож вони завжди будуть разом. Та невдовзі господарство Палійчуків занепало, і юнак був змушений йти в найми. Жура охопила обох закоханих, проте вони вірили у щасливе майбутнє.

Рано-вранці Іван пішов до полонини. Хлопцю було важко на серці від майбутньої розлуки з коханою, проте чарівна природа вселяла бадьорість. Іван підіймався у гори, спостерігаючи за зміною пейзажів. У долині він побачив намет з вівчарями, тож вирішив підійти та привітатися. Хлопцю показали місцевість і дали роботу. Іван познайомився там з юнаком Миколою, який слідкував за тим, щоб у полонині не загасало полум'я.

Веселий настрій охоплює села, коли звідти йдуть вівці за ватагом. На обличчі пастуха вбачається поважність, він серцем відчуває все, що відбувається навкруги. Коли він побачив інших людей, то став навколішки та підняв руки вгору. Інші вівчарі також припали до землі в молитві, аби їхня справа була успішною.

Серед гірських пейзажів Іван грав свою мелодію на флюярі, проте щезник йому заважав. Він літав навколо, лякаючи вівць. Хлопець тим часом все згадував свою кохану. Йому було цікаво, чи все з нею добре, чи досі вона співає ті пісні, що раніше Іван так любляв. На полонині час тягнувся довго, втомлені вівчарі готувалися до сну. Івана поступово охоплювала втома, все навколо пливло. До хлопця прийшла Марічка, та він розумів, що це лісна, адже кохана далеко звідси. Прокинутись його змусив

раптовий крик корови. Уже скоро Іван почув звук трембіти, що сповіщала про початок нового дня.

Три дні безперестанку на полонині йде дощ. Вівчарі були виснажені, а худоба ледве рухалась. Відпочити працівники могли лише в наметі для доїння. Саме там Іван, як справжній майстер, добуває молоко з худоби.

У вівчарнях спостерігається повна тиша, адже розпочинається етап сироваріння. Ніхто не сміє турбувати ватага, поки він чаклує над своїм виробом. Усі вівчарі замирають від нетерпіння, аж поки не відкриваються двері — продукт готовий. Ватаг трубить у трембіту: день був успішний.

Для Івана літо виявилось багатим на пригоди. Одного разу він навіть став свідком дивної картини. Серед туману він побачив чоловіка, що пас худобу за допомогою ведмідя. Звірі його слухалися, проте несподівано дикий вітер змусив стадо враз розбігтися. Ця історія видалася хлопцеві дивною, проте ніхто йому не вірив.

Туман був частим гостем у полонині. Через це багато вівць зникали, і Іван також зіткнувся з цією проблемою.

Часто до наметів вівчарів приходили селяни, які розповідали про останні новини. Вони разом святкували і розважалися. Та звичайний вечір вівчарів проходив у колі товаришів, які за вогнем вели розмови про життя. Іван любляв кликати до себе Миколу, аби той розповів цікаву історію. Хлопець із задоволенням оповідав товаришеві про містичний потойбічний світ.

Захворів Микола, тож його обов'язки перейняв Іван. Він тепер мав берегти вогонь, доки його товариші сплять. Однієї ночі в очах Івана все раптом почало пливти і несподіванно він побачив Марічку. Дівчина простягла до коханого руку. Він вже от-от зміг відчутти теплоту її м'якого тіла, та з лісу вийшов ведмідь. Іван зрозумів, що дівчина була усього лише марою. Юнак вийшов з намету, аби зварити кашу товаришам і водночас відволіктися від сумних думок. Та хлопцеву душу охопила самотність, така нестерпна, що Іванові захотілось переполохати весь табір. Звук природи міг би заспокоїти юнака, та замість цього він почув тихе "Іва-а...". Хлопець впізнав голос Марічки. Він біжить до цього звуку, та зустрівши прірву, зрозумів, що це була лісна. Іванові стало лячно, тож він поспішив повернутися до намету. Юнак знову взявся за приготування каші, а тим часом думав, чи не помилився він: може він все-таки бачив Марічку. Коли настав ясний день, хлопець побіг на полонину, аби розвіяти сумніви.

Так проходило літо Івана, допоки полонина не спустошилась. У таборі залишились тільки ватаг із спузарем, які мають дочекатися згасання вогню.

Коли щасливий хлопець повернувся додому, то дізнався жахливу новину: Марійка

загинула минулого дня. Життя дівчини забрала ріка, яка понесла її тіло під час повені поміж скелі. Юнак не міг повірити у смерть коханої. Він думав, що над ним кепкують Гутенюки, які дізналися про їхні з Марічкою стосунки і вирішили розлучити. Коли усі знайомі почали його переконувати у смерті дівчини, хлопець вирішив знайти її тіло. Йому вдалося це зробити, проте він не вірив, що це Марічка. Тіло колись прекрасної дівчини було схожим на криваву масу блакитного кольору.

Іван настільки важко переживав втрату коханої, що вирішив покінчити життя самогубством. Одного разу він піднявся на скелю і вже хотів зробити крок вперед, та щось змусило його отямитись та піти вгори, подалі від ненависної річки. Він блукав по лісу, не звертаючи увагу на оточення, а потім зник. Люди пліткували, що він загинув, а дівчата складали пісні про його нещасне кохання. Шість років не було від нього звісток, а потім він сам з'явився: "Худий, зчорнілий, багато старший од своїх літ, але спокійний". Іван розповідав, що весь цей час, який його не було, він займався вівчарством.

Через рік чоловік одружився. "Його Палагна була з багацького роду, фудульна, здорова дівка, з грубим голосом й властою шиєю". Нове господарство та дружина змогли відволікти Івана від горя, допомогли пережити втрату. Усі думки чоловіка були пов'язані з побутом, він усю душу вкладав у цю справу. У турботах з господарством Іванові допомагала Палагна. Це було корисно з декількох причин: по-перше, дружина була гарною газдинею; по-друге, останнім часом усюди підстерігала небезпека. Так, їхня сусідка Хима постійно надокучала тим, що викрадала худобу Палійчуків. Іванові не раз доводилось застосовувати силу, аби прогнати жінку. З іншого боку, поряд жив Юрій, мольфар, якого всі боялися і водночас поважали. Іван і сам не раз звертався до нього, проте недолюбливав у душі.

Корова все менше давала молока і постійно худла. Подружжя одразу здогадалось, що це справа рук Хими. З цього приводу вчинилася велика сварка.

Іван постійно був заклопотаний. Господарство потребувало велих сил, тож ні про що інше чоловік не міг думати. Та все ж інколи, залишаючись наодинці з природою, Іван чув знайомі пісні Марічки. Палагна дорікала чоловікові за такі раптові зникнення, адже сама звикла відпочивати тільки в неділю. Іван не звертав уваги на слова дружини, а провину відчував лише перед своїми тваринами, бо в них він вбачав справжню радість.

Важко сказати, чи кохав чоловік Палагну, адже він ніколи не задавав собі такого питання. Дітей у них не було, проте мали господарство з худобою — більшого Іванові і не треба було. Палагна за час одруження стала пишною панною. Вони часто їздили разом до міста, де Іван залицявся до інших молодлиць, а його жінка приймала поцілунки від чужих чоловіків — таке положення справ задовільняло обох. Так і проходило життя.

Під час святвечору Іван завжди виглядав дивним і таємничим. В той день він охайно доглядав за домівкою та господарством, дотримуючись усіх традицій. Не менш важливим обрядом було закликання на вечерю ворожих духів. Коли Іван разом з Палагнуою молилися, то чоловік був впевнений, що позаду нього стоїть і плаче Марічка.

Вночі Іван прокинувся від голосу, який питав худобу, чи все її влаштовує. Це був бог. Тепер Іван отримає новий приплід у нагороду за гарне ставлення до тварин.

Палагна дуже любила ворожити, але робила це виключно для матеріальної вигоди. Вона просила худобу, аби та слугувала своєму господареві й приносила ще більше достатку.

Завтрашнього дня очікувалося велике свято — прихід весни. День обіцяв бути радісним і сонячним. Перед Юрієм (так називалося свято) люди пізно лягали і рано прокидалися.

Палагна встала, щойно почало світати. Іван спав, тож жінка вирішила йти на царинку, аби поворожити. Палагна зняла в хаті весь свій одяг і вийшла на вулицю, де її чекали прохолодне повітря та туманні гори. Жінка насолоджувалися прогулянкою по мокрій траві і була впевнена, що сторонні її не бачать, бо тоді б ворожіння не вдалося. Ще на Благовіщення жінка сховала у мурашник сіль, хліб і прикрасу, тож зараз по них повернулася. "Її туге тіло, що не знало ще материнства, свobodно і гордо пливло в молодих травах царинки, таке рожеве і свіже, як позолочена хмара, переповнена теплим весняним дощем". Перед обрядом Палагна підняла руки догори, потяглася усім тілом, та раптом оторопіла. Сили почали її покидати, жінка опустила руки, адже побачила, як Юрій, сусід-мольфар, стояв здалеку, дивлячись на її оголене тіло. Палагна хотіла кричати, закритися руками, втекти, проте не могла. Жінка стояла на місці та дивилася у чорні очі Юрія. Раптом Палагна опанувала себе і розлютилася, адже її ворожіння не вдалося. Коли мольфар наблизився до неї та взяв за руку, жінка злякалася і побігла до хати. Вона була рада, що чоловік ще спав і не бачив її ганьби. Їй було соромно за те, що вона не надавала стусанів мольфару за підглядання, та раптом спіймала себе на думці, що не змогла б цього зробити, адже чорні очі Юрія охопили всю її душу і тіло.

Минуло два тижні, а Палагна і досі не розповіла Іванові про випадок на царині. Вона лише прискіпливіше придивлялася до свого чоловіка, який почав здаватися їй все менш привабливим. Тоді жінка зробила висновок, що Юрій краще і якби в неї була можливість завести коханця, то ним би став саме він.

Одного разу Палагна зустрілася з Юрієм біля річки. На привітання мольфара жінка відповіла мовчанням, тож відчувала — біди не уникнути. Її сподівання справдились, адже вдома її зустрів Іван з поганою звісткою — померла ягничка. Палагна ані трохи не засмутилася, лише розлютилася на чоловіка, який занадто багато уваги приділяв худобі.

З Юрієм жінка більше не зустрічалася, проте постійно думала про нього. Їй не давали спокою чутки про його неземну силу, та більш за все її вилювалоінше. Палагна пишалася тим, що такий поважний чоловік до неї залицявся. Господарське життя здавалося тепер жінці нудним, тож вона почала все більше часу проводити на царинці, очікуючи зустрічі з Юрієм, але марно.

Одного теплого дня Палагна побачила дивний сон, який віщував погане для її

худоби. Вона вирішила одразу перевірити корів, що знаходились в лісі. Навколо неї збіглися темні хмари, тож жінка сховалася за смерекою, побоюючись початку граду. До цього жінка інакше уявляла походження цього явища. Палагна думала, що чорнокнижники розбивали замерзлі озера, і померлі душі збирали ці брили, а потім бігали по хмарах, розсіваючи їх по землі. Раптом вдарив грім, від якого затряслися гори. На вершині жінка побачила чоловіка, який боровся зі стихією — це був Юрій. Довго мольфар підкорював хмари, допоки не перміг. Після цього до чоловіка підбігла Палагна, лагідно питаючи про його самопочуття. З тих пір жінка стала коханкою мольфара.

Іванові Палагна здавалася дивною. Жінка і раніше гарно виглядала, та зараз почала одягати найдорожче вбрання та носити вишукані прикраси. Палагна часто йшла з дому, а поверталася червона й розтріпана, наче п'яна. На докори чоловіка вона відповідала тим, що життя одне, тож вона хоче розважатися, а Іван все намагався її зрозуміти. Кожен день Палагна разом з Юрою у шинку напивалися, а потім цілували один одного. Жінці не було соромно, адже вона вважала, що не перша і не остання, хто має коханця.

Чутки про Палагну та Юрія розійшлися по всьому селу, та Іван не звертав на них уваги. Чоловік тільки дивувався змінам: його дружина з кожным днем все більше розквітає, а він навпаки — засихає. Навіть худоба не приносила Іванові радості. На Палагну він зла не тримав, на Юрія йому теж було байдуже, хоча одного разу він з ним навіть бився. Та не від ревнощів здійнялася сварка, а для "годиться". Тоді його товариш Семен заступився за нього перед Юрієм, а Іванові стало соромно за це, тож він і сам проявив свою мужність. Бійка була шаленою, мольфар міг вбити чоловіка, якби їх не розняли. Поранений Іван того вечора пішов, обмивши рани, до своїх тварин, серед яких він завжди почувався спокійно.

Бійка не змінила стосунків Палагни та Івана. Чоловік все гірше виглядав, перестав їсти, тоді він і зрозумів, що це справа рук мольфара — Юрій хоче вбити його. Іван мав змогу в цьому впевнитись, коли одного разу проходив повз хату сусіда і почув голос дружини. Його серце закалатало, та чоловік вирішив сховатися і знайти шпаринку в паркані, аби побачити коханців на власні очі. Юра в руках тримав ляльку, в яку тикав пальцями та промовляв заклинання, аби Палійчук зсихав. Іван розлютився на дружину і мольфара і мало не кинувся на них з кулаками, та байдужість перемогла його бажання. Чоловік вирішив, що така його доля, та пішов собі. Іван блукав по околицях, аж поки не побачив річку, яка колись забрала життя його коханої. Спогади знову охопили Івана, він навіть почав бачити Марічку. Сумно стало на душі чоловікові від того, що не можна повернути втрачене кохання. З приходом ночі Іван відчув, що більше не має сили боротися з ворожими чарами.

Іван прокинувся від голосу Марічки. Чоловіка не здивувала присутність поряд коханої, він тільки зрадів та пішов за нею. Вони підіймалися вгору в повній тиші.

Нарешті Марічка почала розмову та спитала, чому Іван такий змарнілий. Чоловік відповів, що це від того, що він за нею сумує. Кохана нагадала Іванові про місця, де вони колись зустрічалися та співали. Чоловік бачив перед собою дівчину, проте розумів, що це нявка. Він боявся глянути на спину коханої, адже в цих створінь ззаду величезна кривава рана, через яку видно усі нутроші. Дівчина нагадала чоловікові про їхню першу зустріч під час бійки і сказала, що покохала його ще тоді.

Іван з Марічкою йшли у глиб лісу. Вони притулялися один до одного, щиро сміялися і згадували минулі роки. Іван хотів розповісти дівчині всі новини, а також відповісти на її питання, чому так довго був на полонині того року, та сумнівався. Він розумів, що його кохана давно померла, а поряд з ним лише нявка, яка веде його у безвість, щоб погубити. Іванові було все одно, він нарешті відчув себе знову щасливим. Чоловік забув і дружину, і її коханця, наче нічого і не було. Він знову поринув у радісну молодість, коли не було ніяких проблем та турбот. Чоловік все підбадьорював кохану, що він тепер поряд і вони буду навіки разом.

Раптом він почув сміх. Він подумав, що це Марічка, та дівчина відмовила. Вони йшли далі в ліс, який ставав все густіший. Несподівано Марічка зупинилася. Іван побачив на її обличчі тривогу, та дівчина не відповіла і раптом зникла. Чоловік хотів відшукати Марічку, та не знав, куди йти. Він вирішив запалити вогонь, аби ненароком не натрапити в темряві на прірву.

Іван засумував, бо знову залишився один. Він все чекав Марічку, проте вона не з'являлася, натомість з кущів вийшов голий чоловік: "М'яке темне волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклинилось на бороді і звисало на грудях". Іван одразу впізнав чугайстира, духа, що жив у лісі та захищав людей від нявок. Чоловік злякався, що ця істота може вбити Марічку, тож не сказав, куди вона побігла. Чугайстир сів поряд, аби погрітися біля вогнища. Іван у цей час думав лише про те, як затримати духа, аби нявка змогла втекти. Чугайстир і сам посприяв цьому, запросивши чоловіка потанцювати.

Вогнище розпалювалось все більше від дивних рухів лісового духа. Чугайстир сильно втомився від танцю, проте Іван постійно підбадьорював його продовжувати, хоча сам ледве тримався на ногах. Чоловік навіть вирішив зіграти на флюяру мелодію, яку ще в дитинстві почув у щезника. Пісня змусила чугайстира забути про втому та знову почати танцювати. Іванові тепер стало спокійно за Марічку.

Від втоми чугайстир впав на траву і заснув. Іван лежав поряд з ним, а через деякий час лісовий дух із ним попрощався. На полянці знову запанувала тиша і спокій.

Іван хотів, щоб Марічка повернулася. Він мав ще стільки їй розповісти, а тому пішов її шукати. Гострі гілки кололи його обличчя, та його ніщо не могло зупинити. Іванові почало здаватися, ніби його кличе Марічка. Чоловік довго блукав по лісу, намагаючись йти на голос, та не знаходив дівчину. Він боявся відгукнутися, бо чугайстир міг почути. Чоловік забув про обережність і щосили йшов, попри гостре каміння та густий туман. Раптом Іван відчув, як щось душить його та тягне у безодню. У його очах все розплилося, а наступного дня його знайшли ледь живого вівчарі.

Трембіта знову сповіщала гори про смерть.

На вулиці було чути, як тупотять коні, а пізно ввечері до хати сходяться сусіди. Гості ставали на коліна, клали померлому на груди коштовності, а потім сідали на лави.

Палагна з жалем поправляла полотно на мерцеві, відчуваючи холод його тіла. Тим часом жовте обличчя Івана безтурботно лежало, споглядаючи на своє тіло. Душа ще не покинула хати, вона ще належала померлому. Палагна все зверталася до неї, голосила. Тим часом гості пригадували різні випадки з життя, пов'язані з Іваном.

До хати все йшли нові гості, потроху ставало тісно. Настав час нести тіло, та Палагна не могла отяматись від горя, яке посилювалось від звуку трембіти.

Серед гостей таїлося питання, чи не забагато страждань випало на долю Івана. У цей час почувся голосний жіночий сміх. Він спровокував величезну забаву, що почалася після цього. Веселі усмішки стали виднітися на обличчях гостей, а хату наповнив радісний сміх. Гості піднімалися з лав та починали розважатися.

Обличчя померлого постійно змінювало вираз. На його вустах застрягла думка, що людське життя ніщо у порівнянні з цілим світом. Про Івана всі забули (окрім трьох старих жінок, що тільки смутно споглядали, як по тілу лазить муха).

Чоловіки та жінки під час веселих ігор цілувалися та обіймалися. Палагна перестала голосити, адже була заклопотана прийомом нових гостей. У хаті від забави ставало душно, тож веселощі поступово переміщалися на подвір'я.

Тим часом на тілі мерця бряжчали гроші, а на вулиці сумно голосили трембіти.